САНА ОЛОХ

ЧУРАПЧЫ УЛУУЬУН ХАБЫАТА.

ХАҺЫАТ 1931 СЫЛ АЛТЫННЫЫ 15 КҮНҮТТӨН ТАХСАР.

№ 35 (7988). ✦ 1996 сыл кулун тутар 21 күнэ. Чэппиэр ✦ Сыаната—1084 солкуобай.

ПРЕЗИДЕНТ ГРАМОТАТЫНАН.

Бу күннэргэ улуустаабы потребительскай союз Мыйдаарыйтааҕы таҥараас сүөкэнэр базатын сэбиэдиссэйэ, Аҥа дойдуну хөмүскүүр Улуу сэриигэ кыттыылаах, эргиэн үлэтин ветерана Иван Тимофеевич КОНСТАНТИНОВ Саха Республикатын Президенэ М. Е. Николаев Ыйаарынан республика государственнайын бөҕөргөтүүгэ киллэрбит улахан кылаатын иһин Саха Республикатын Президиум Грамотатынан наҕараадаланна.

Иван Тимофеевичы бу үрдүк наҕараадынан эрэрдэлиибит!

1995 сыл: улуус дьаһалтата, кини сулууспалара

НОРУОТ ҮӨРЭҔИРИИТИН УПРАВЛЕНИЕТА

Улууска 18 орто, 2 сиэтэ суох орто, 2 начальнай, 5 оскуола-садтарга барыта 4201 үөрэнээччи 312 кылаһыынан үөрэнэр, 618 учуутал үлэлиир, 36 оскуолаҕа кыргыан иннинээҕи саастаах оҕолор тэриллэлэригэр 40 группанан 1450 миэстэҕэ барыта 1529 оҕо сылдьар, 237 натаатааччы, 456 тех-үлэйит үлэлиир.

Улууска 13 №-лээх профтехучилищены аастыт сыл бүтэһигэр политехническай лицейгэ уларытан тэрийэр туһугар сөбүлэһии ситиһилиннэ. 1995 сылга Чурапчы орто оскуолатыгар уларытыы ыытыллан, Чурапчыга гимназия иһиллэн үлэлии саҕаламмыт. Хатылы орто оскуолатыгар байыаннай-спортивнай кылаас үлэлээн эрэр. Хайахсыкка оҕолорго юридическай-правовой билии биэрчиэ хайыеха ыгыллыбыта. Чурапчыга республиканскай спортивнай орто оскуола базатыгар учууталлар аллаарын үрдэтэр институт (ИПКРО) филиала ааспыт үлэлиир. Мурун Тыымпыйаҕа «Кыталык» дьаһыала-сад базатыгар уонна маҥы таҥастыыр комбинат бюджекка биэрбит Культуратын дьиэтигэр оскуола-сад аһылынна.

Аастыт сылга улуус оскуолаларын 310 выпускниктэрэ 81 үрдүк, 81 орто анал үөрэх хыһаларыгар, 51 профтехучилищеларга киирдилэр. Бу кэннэки 5 сылга бастыг көрдөрүү. Ордук үчүгэй түмүгү Манна Соловьева орто оскуолатын выпускниктэрин 50 бырыһыаннара, учууталлартан Чурапчы орто оскуолатыттан учуутал С. М. Макарова салайар кылааһын 10 үөрэнээччитэ 100 бырыһыан үөрэхэ киирэри ситиһэн көрдөрдүлэр. Аастыт үөрэх дьылын түмүгүнэн үөрэҕи ситиһии 96,9, хаачыстыбаҥа үөрэнии 37,3 бырыһыан буолбута. Оскуолаларга 24 оҕо иккис сылын хаалла, 90 оҕо күнүкүгүлэммит. Үөрэнээччилэр билиилэрэ ордук саха тылытар, физика, химия, математика предметтэригэр уонна нуучча тылыгар мөлтөх. Биричиинэтэ—бу предметтэргэ учууталлар тиийбэттэрэ, үөрэҕи бүтэрэр специалистар аннан баран, үлэлии кэлбэттэрэ, учууталлар тыа сиригэ куораккка барылара. Аастыт 1995 сылга дуогабардаспыт 29 эдэр специалистартан 19-тара эрэ кэлэн үлэлиир, 12 учуутал араас биричиинэнэн куораккка киирдилэр. Көрүллэр чэпчэтиилэриннэн тыа сиригэ учууталлара толору туһаналлар. Ол курдук, хамнастарыгар 25 бырыһыан надбавка төлөнөр, сыл устата 52 учуутал дьиэ тутталларыгар чэпчэтиилээх кредити туһаныллар. Ол эрээри тыа сиригэр олох-дьаһах тэрээһиннэ, хамнас кэлиитин хойутаһыына, ханна да курдук, биллэр ыарахаттары үөскэтэр. Бу проблемалары быһаарарга ыгардас Чурапчыгаҕы республиканскай спортивнай оскуола, Кытаанах уонна Дириҥ оскуолалара кэтэх хаһаайыстыбэ тэриннэн туһаналлар.

Улуус үөрэҕин системата «Үөрэх систематыгар арааллаһыы педагогическай тэрүттэрэ» диэн темаҕа үйүс сылын үлэлиир. Улууска экономическай, художественнай-эстетическэй, политехническай, агро, спортивнай, бизнес-кылаастар бааллар, түөлбэлэриннэн иитии, дьоҕурдаах талан ылан үөрэтии принциптэрэ олохха киирэллэр. Арааллаан иитии программатын иһинэн доруобуйалара мөлтөх оҕолорго аналлаах дьиэрэ үөрэтии уонна иитии кинии иккис сылын таһаарылаахтык үлэлиир. Бу оҕолорго предметтэн үөрэтии тэриллиэ, араас көрүнэх дьаһаллары, конкурстары тэрийэн ыытыы төрөппүттэр уонна оҕолор бибэрэбиллэрин ылла.

Методическай үлэ улуустаабы методическай холбоһуктарынан, семинардары тэрийиэхтэн, куустарга үөрэтиэхтэн, оскуолалар методическай холбоһуктарынан ыыталлар. Улууска 17 методическай холбоһук үлэлиир. Семинардары, опыттары атастаһыылары таһынан учууталларгa олимпиада, СГУ преподавателлэрин кытта дуогабардаһан биирдэ үлэлэһии, практическай семинардары ыытыы курдук саҥа көрүнүөх олохха киирдилэр. Методическай үлэ биирдик сүрүннэнэн, учууталлар научнай үлэҕэ-холонуулларыгар туһаайыллар. Ол курдук, новатор-учуутал Е. Д. Макаров бэйэтин өр сыллаах баай опытыгар олоҥуран, педагогическай наука кандидатын аатын ылла. Учууталлар конкурстара ыытыллыннэн тэриллэн, 4 оскуола балатын хабан, 18 кыттааччылаах ыытылынна. Алаҕар, Соловьев, Чакыр, Халаар, Амма уонна Чурапчы орто оскуолаларыгар диагностирование ыытыллан, итэҕэс-быһаҕас, учуоттамматах өрүттэр быһаарылыннылар.

Хас биирдии оҕо айылҕатын бэриллибит талаанын дьоҕурун таба тайанан, кини кыһа быыытыгар уратыларын учуоттаан үлэни тэрийиэхтэн, оҕо дьоҕурун сайыннарыыга кыаҕы үөскэтиэхтэн үөрэх управлениетын иитэр үлэҕэ отдела үгүс өрүттэрэх үлэни ыытар. Ыытыллыбыт үлэ түмүгүнэн оҕо дьоҕурун көрүү республикатаабы быыстапкатыгар төрдүс миэстэлэһии, үөрэх дьылын устата 5 туйгун үөрэнээччи Китайга, Египеккэ, Финляндияҕа баран кэлиилэрэ, английскай тыл олимпиадатын кыайыылаахтара Вика Слепцова, Гена Яковлев Англияҕа үс ыйдаах стажировканы барылара буолар. «Дьоҕур» общество (салайаччы П. Н. Калачев) хаһаанкыыгаабар да таһаарылаахтык үлэлээтэ. Улахан болҕомто ордук оскуоланы бүтэрээччилэргэ уурулларын. Ол курдук, каникулларга оскуоланы бүтэрээччилэргэ СГУ преподавателлэрэ тахсан консультациялары биэрдилэр, сыл устата «Дьоҕур» кэтэхтэн оскуолата үлэлээтэ, 15 сыл буолан баран выпускниктэр слеттара ыытылынна, фольклорта, уус-уран аҥаараларга дьарыктар, уо. д. а. дьаһаллар тэриллэлэр.

Үөрэнээччилэр сайыннары сыныйаллаппарын тэрийиигэ сайын 39 үлэ уонна сыныйалаах кинилэрэ, 6 оҕо площадкалара, 2 чэбдигирдэр, 1 спортивнай лаагыырдар, 3 экологическай кини аһыллан үлэлээтилэр. Барыта 1536 оҕо хабылынна. Маны таһынан оҕолор баһыыбай хаһаайыстыбаларыгар сыстан окко, фермаҕа, тутуу бириигэдэлэригэр сыыппыттар. Амма орто оскуолаттан базатыгар республикатааҕы «Дьоҕур» физико-математическай оскуола үс сезон устата математикаҕа, саха тылыгар дьоҕурдаах оҕолору, фестиваль лауреаттарын мунньан улуустаабы «Дьоҕур» оскуолатын кытта анал дьарыктары ыытта. Ону таһынан оҕолор атын улуустарга, республикатааҕы лаагыырдарга, омук дойдуларыгар эмиэ баран сыныйанан кэллилэр.

Оскуолаҕа киирэн иитиэхтэн саастаах оҕолор тэриллэлэрэ бэйэлэрэ талан ылбыт национальнай концепция программатын олохха киллэрии уонна сайыннарыы туһугар хайысхаларынан үлэлиллэр. Аастыт үөрэх дьылыгар улуус оскуолаҕа киирэн иитиэхтэн саастаах оҕолорго иитээччилэрин бир улахан ситиһиилэриннэн республикаҕа аан бастаан ыытыллыбыт «Сыл бастыҥ иитээччитэ» конкурска «Туллукчаан» оҕо садын иитээччитэ Е. Г. Винокурова бастакы миэстэни ылыыта буолар.

Управление лицензиятын, улуус үөрэҕин тэриллэлэриттэн аастыт сыл бюджеттан 1 млрд. солк. киинэммит үбүлээһиннэнэн 880 мил. солк. өрөмүөнүүр-тутар үлэлэр ыытылыннылар. Оскуолаларга үөрэтэр-көрдөөр пособиены, мэбэли, туттар оборудованнелары ылыы үп кыарыымчыгынан мунутуур аччаата, саха үлэҕэ киирэр тэриллэлэр эрэ хаалыллар кыахтаахтар.

ИС ДЬЫАЛА ОТДЕЛА

1995 сылга улуустаабы ис дьыала отделынан быыаанныыт тус сыаллаах дьаһаллар ыытылыннылар, оперативнай-розыскной үлэ сорох көрүнүэригэр биллэр ситиһиилэр баалла. Буруйу онгоруу, 1994 сылы кытта тэҥнээтэххэ, 134-тэн 99-ка диэри кыччаата. Буруйу онгоруулуу арыйыы туһаанныаҕынан сылга 91 бырыһыаннаах 94,7 бырыһыанҥа диэри улаатта. Ол гынан баран, саастарын сиэтэ ыраах оҕолор дьыалаларынан дьарыктаан инспекция сэрэтэр-өйдөтөр үлэни сиэтэ суох ыытарын түмүгэр сокуоннай саастарын сиэтэ ыраах оҕолор буруйу онгоруулара, аастыт сылы кытта тэҥнээтэххэ, 9-тан 11-гэ диэри улаатта. Ону таһынан оҕолор быһаччы кыттыылаах 2 буруйу онгоруу таһаарылынна. Ыарахан буруйу онгоруу ахсаана элбээбитэ улууска кутталлах быһыы-майгы үөскээбитин биир биричиинэтэ-нэн буолар. Ол курдук, соруйан киһиэ өлөрүү ахсаана 1-тэн 3-кэ, кулутуоннаах 18-тан 22-гэ, техникаҥа күрэтии 6-тан 7-гэ диэри улаатталлар. Бу барыта ис дьыала отделын сэрэтэр-өйдөтөр үлэтэ, төрөппүттэри кытта оскуола өртүттэн үлэ сиэтэ суохтарын көрдөрөр. Отделга кадрдар уларыйа туруулара, профессиональнай таһымнара намыһаҕа, кадры сүүмэрдээһиннэгэ үлэ мөлтөҕө, милиция сотрудниктарын өртүлэриттэн буруйу онгоруу бэтэрээ уонсай үлэ туруга туоһарыллар кыаҕы биэрбэт. Нэйилэнньэни кытта үлэлээһиннэгэ отдел үлэһиттэриттэн сыл устата нэйилэнньэ уонсай мунньахтарыгар бэрэсэдэх боппуруостара 26, олохтоох дьаһалталарга, үлэ коллективтарыгар 49 төгүл көрүлүннүлэр, хаһыакка 7 ыстатыйа бэчээтэнэн, олохтоох телевидение иккүн бырааҥ боппуруостарыгар анал биэриилэр оттоһуллар буоллулар. Биирдиилээн гражданнары кытта бөҕөдөлөһиилэр ыытыллаллар, саастарын сиэтэ ыраах оҕолор арыгы иэн иттиэннэр, 72 төрөппүт административнай эпиэккэ тардылыннылар. Улуус үрдүнэн үлэтэ суох, үөрэммит да 11 оҕо учуокка турар. Бу оҕолор бары быһаччы оскуолалар администрацияларынан үөрэхтэриттэн ууратыллан туралларын. Сүрүн биричиинэнэн үөрэнээччилэр дисциплиналарыгар мөлтөҕө ыыллар. Сыл устата ис дьыала отделыгар 1962 киһи аҕалыллан хаайыллан, тутуллан сыырыттар.

Саха Республикатын правительствотын 1996 сыл кулун тутар 18 күнүнэҕи 300-р №-лээх дьаһала

1996 СЫЛ КУЛУН ТУТАР 21 КҮНҮГЭР РЕСПУБЛИКАҔА ТРАУР ТУҺУНАН

Чурапчы улууһун Ойдьууннаҕы 13 №-лээх ПТУ үөрэнээччилэрэ кэдэйиэхтэ түбэһэн өлүүлэриннэн сибээстээн:

1. Үөрэнээччилэри көмүү күнүн—1996 сыл кулун тутар 21 күнүн Саха Республикатын территориятын бүттүүнүн үрдүнэн траур күнүнэн биллэрэргэ.

2. Траур күн бары административнай дьиэлэр үрдүлэриэн Российскай Федерация уонна Саха Республикатын былаахтарын саҥыйтан түһэрэргэ.

3. Барыа предприятиеларга, учреждениеларга, тэриллэргэ уонна үөрэх заведениеларыгар бу сыл кулун тутар 21 күнүгэр күнүс 12 часка өлбүттэр кэриэстэригэр кутурҕан мүнүүтэлэрин биллэрэргэ.

4. Траур күн бары театрдарга, кулууптарга, Культура дьиэлэригэр уонна дыбарыастарга көрдөөх-нардаах дьаһаллары, демонстрациялары, комедийнай саҕаттар ис хоһоонноох киниэлэри тохтоторго.

5. Бары телерадиокомпанияларгa:

—программалары хаттаан көрүнэллэригэр, биэриилэргэ траур күнүгэр сөп түбэспэттэри уһулалларыгар.

6. Ис дьыала министерствота (Федоров) траур күн республика территориятыгар общественнай бэрээдэги көрөр бары подразделениелэриэгэр дьыбууруустубанан күүһүрдэриэгэр.

7. Кулун тутар 20 күнүгэр диэри-бу дьаһалы маассабай информация средстволарыгар, улуустар уонна куораттар дьаһалталарыгар тиэрдэргэ.

Ю. КАЙДЫШЕВ,
Саха Республикатын правительствотын председателэ.

ЧЕЧНЯ СЭРИИТИН КЫТТЫЫЛААХТАРЫН ПРОБЛЕМАЛАРА

СР Президенэ Михаил Николаев правительство дьиэтин Овальнай саалатыгар сэбиэдиссэйдээх күүстэртэн сулууспалаан бүтэн Чечняттан эргиллэн кэлбит Саха сирин уолаттарын улахан бөлөҕүн приемнаата. Ошо-Чечня сэриитин кыттыылаахтарын, өлбүттэхтэр дьиэ кэргэттэрин социальнай өйөөһүн элбэх ахсаннаах проблемалара дьүүллэһиллилэр.

Президент туһаныллаах министерстволарга уонна ведомстволарга муус устарга Чечняҕа сулууспалаабыт хас биирдии киһини кытта көрсүһэлэригэр уонна биирдии киһиэн чэпчэтиилэри отторуу, доруобуйаларын бэрэбиэркэлээһин уонна эмтэһиик, салгыы үөрэнилэрин, үлэҕэ олохтоохун, олорор дьиэнэн хаччыйыы бары боппуруостарын быһаарыллыарыгар сорудахтаата.

СНА.

НАРОДНАЙ СУРУЙААЧЧЫ ААТА—ОСКУОЛАҒА

Саха Республикатын правительствотын 1995 сыл сэтинньи 17 күнүнээҕи 498 №-дээх ууруурата

САХА НАРОДНАЙ СУРУЙААЧЧЫТА В. С. СОЛОВЬЕВ—БОЛОТ БООТУР АТТЫН ҮЙЭТИТИН ТУҺУНАН

Саха народнай суруйааччыта, П. Ойуунускай аатынан Государственнай бириэмийэ лауреата Василий Сергеевич Соловьев—Болот Боотур саха уус-уран литературата сайдыытыгар улахан үтүмэҕин бэлиэтээн туран, Саха Республикатын правительствота уурааҕынан:

1. В. С. Соловьев аатын Чурапчы улууһун Хатылы орто оскуолатыгар иитэриэ уонна кинин аатынан—В. С. Соловьев—Болот Боотур аатынан Хатылы орто оскуолата.

2. Дьокуускай куорат дьаһалтата (Борисов) Дзержинскэй уулусса 15-гэр—В. С. Соловьев—Болот Боотур олорбут уонна үлэлээбит дьиэтигэр мемориальнай досканы бэлэмнээн туруоратарыгар.

3. Саха Республикатын правительствотын аатыттан В. С. Соловьев—Болот Боотур уҥуоҕар хаамытыньык туруорарга.

4. Үө министерствота (Птицын) 1996 сылларааҕы бюджет программатыгар «Культура уонна искусство» салааҕа паамятиньыгы оҥоруу ороскуотун киэрдүүгэр.

5. Бу уураах толорулаарын хонтуруолламмыт Саха Республикатын правительствотын председателин бастакы солбуйааччы А. А. Томтосовка сүктэрэргэ.

Ю. КАЙДЫШЕВ,
Саха Республикатын правительствотын председателэ.

Сталиндааҥ өр кэмнэ уруйдаан курдуйдуйан салайан үлэлэтэр, оҕолору кэрэ эйгэлэргэ үөрүйэр. Бу түмүгэр кини кэрэхсэнэр кэккэ ситиһиилэрдээх.

Быйылыттан байыаннай-спортивнай кылаас диэн ИДьО-ну кытта дуогабардаһан милиция, юстиция үлэтигэр хайысхалыыр программанан үөрэнэр кылааһы аһан үөрэтэ сылдьыбыт.

Кылаас таһынан үлэҕэ культураҕа, эстетикаҕа ыытылар үлэлэри биир сүрүннүүр, түмэр сыалтан культурнай-эстетическэй кини тэриллэн үлэтин саҕалаата. Кини салайааччытынан музыка учуутала Поповв Дмитрий Дмитриевич үлэлиир. Бу кинигэ ырыа, ыҥырыы, фольклор, уруһуй кинрэлэр. Кини аһынан ырыа, ыҥырыы ансамбла тэриллиннэ.

Оскуола былаанынан оҥорон таһаарар үлэнэн дьарыктаныыга уларытылары киллэрии, сир үлэтинэн дьарыктаныы, сайыҥҥы оҕо үлэ-сиэмэлээн лаагыра ыр сылларга бэрт таһаарылаахтык үлэлээбит, кэккэ сылларга республикаҕа бастыы үлэлээх буолбута. Гаврил Николаевич салалтатынан бириҥ оскуолабыт оҕолоро «Зарница», «Орленок» оонньууларгы, туризмҥа дорҕоон ыһыҥ республикаҕа көмүскэппиттэрэ. Кини үөрэтэр саахыматчыттара улуус, аһыгар хамаандаҕа бастыҥнар, республикаҕа ыытыллар «Уруй ладья» хас да төгүлүннэх призералара.

Оскуолабыт кинэ туттар учуутала норуот үөрэтиитин туйгуна Билюкин Иван Степанович ыр кэмнэ уруйдаан курдуйдуйан салайан үлэлэтэр, оҕолору кэрэ эйгэлэргэ үөрүйэр. Бу түмүгэр кини кэрэхсэнэр кэккэ ситиһиилэрдээх.

Быйылыттан байыаннай-спортивнай кылаас диэн ИДьО-ну кытта дуогабардаһан милиция, юстиция үлэтигэр хайысхалыыр программанан үөрэнэр кылааһы аһан үөрэтэ сылдьыбыт.

Кылаас таһынан үлэҕэ культураҕа, эстетикаҕа ыытылар үлэлэри биир сүрүннүүр, түмэр сыалтан культурнай-эстетическэй кини тэриллэн үлэтин саҕалаата. Кини салайааччытынан музыка учуутала Поповв Дмитрий Дмитриевич үлэлиир. Бу кинигэ ырыа, ыҥырыы, фольклор, уруһуй кинрэлэр. Кини аһынан ырыа, ыҥырыы ансамбла тэриллиннэ.

Оскуола былаанынан оҥорон таһаарар үлэнэн дьарыктаныыга уларытылары киллэрии, сир үлэтинэн дьарыктаныы, сайыҥҥы оҕо үлэ-сиэмэлээн лаагыра ыр сылларга бэрт таһаарылаахтык үлэлээбит, кэккэ сылларга республикаҕа бастыы үлэлээх буолбута. Гаврил Николаевич салалтатынан бириҥ оскуолабыт оҕолоро «Зарница», «Орленок» оонньууларгы, туризмҥа дорҕоон ыһыҥ республикаҕа көмүскэппиттэрэ. Кини үөрэтэр саахыматчыттара улуус, аһыгар хамаандаҕа бастыҥнар, республикаҕа ыытылар «Уруй ладья» хас да төгүлүннэх призералара.

Оскуолабыт кинэ туттар учуутала норуот үөрэтиитин туйгуна Билюкин Иван Степанович ыр кэмнэ уруйдаан курдуйдуйан салайан үлэлэтэр, оҕолору кэрэ эйгэлэргэ үөрүйэр. Бу түмүгэр кини кэрэхсэнэр кэккэ ситиһиилэрдээх.

Быйылыттан байыаннай-спортивнай кылаас диэн ИДьО-ну кытта дуогабардаһан милиция, юстиция үлэтигэр хайысхалыыр программанан үөрэнэр кылааһы аһан үөрэтэ сылдьыбыт.

Кылаас таһынан үлэҕэ культураҕа, эстетикаҕа ыытылар үлэлэри биир сүрүннүүр, түмэр сыалтан культурнай-эстетическэй кини тэриллэн үлэтин саҕалаата. Кини салайааччытынан музыка учуутала Поповв Дмитрий Дмитриевич үлэлиир. Бу кинигэ ырыа, ыҥырыы, фольклор, уруһуй кинрэлэр. Кини аһынан ырыа, ыҥырыы ансамбла тэриллиннэ.

Оскуола былаанынан оҥорон таһаарар үлэнэн дьарыктаныыга уларытылары киллэрии, сир үлэтинэн дьарыктаныы, сайыҥҥы оҕо үлэ-сиэмэлээн лаагыра ыр сылларга бэрт таһаарылаахтык үлэлээбит, кэккэ сылларга республикаҕа бастыы үлэлээх буолбута. Гаврил Николаевич салалтатынан бириҥ оскуолабыт оҕолоро «Зарница», «Орленок» оонньууларгы, туризмҥа дорҕоон ыһыҥ республикаҕа көмүскэппиттэрэ. Кини үөрэтэр саахыматчыттара улуус, аһыгар хамаандаҕа бастыҥнар, республикаҕа ыытылар «Уруй ладья» хас да төгүлүннэх призералара.

Оскуолабыт кинэ туттар учуутала норуот үөрэтиитин туйгуна Билюкин Иван

ҮҮНҮҮ-САЙДЫЫ СУОЛУНАН

1930 сыл атырдьах ыйын 14 күнүгэр ССРС Народнай Комиссариаттарын Совета дойдута 8, 9, 10 сааскаах оҕолору бүттүүн начальнай үөрэтээччиннэн хабар туһунан сокуон ылыммыта. Итэ сокуонтан олоҕуран, 1931 сылларааҕы Хатылы нэйилиэтэр «Кыһыл Армия» колхоз кэнсэлэрийэтигэр Баһыылаҕа 1 кылаастаах начальнай оскуола аһыллыыта. Бастакы учуутальынан Протопаповов Федор Петрович үлэлээбит. Онон бириҥ оскуолабыт итэ 1931—1932 сылларааҕы үөрэх дьылыттан историята саҕаланар. Бу аһыллыбыт оскуолаҕа Хатылы уонна Одьулуун нэйилиэгин оҕолоро 52-лаах буолан үөрэнэ киирбиттэрэ. Иккис сылыгар Хатылы «Кыһыл Армия» уонна Одьулуун «Тэбэнэт» колхоздара кытыйан оскуолаҕа аҕаан дьиэ туппуттара, оскуола 2 кылаастаммыта.

1934 сылларааҕа оскуола толору 4 кылаастаах буолбута уонна 1935 сылга бастаан толору начальнай оскуоланы бүтэрээччилэри таһаарбыта.

Баһыымда оскуолата 1910 сылларааҕа «Кыһыл партизан» колхоз бөҕүөлэгэр Мыек-Харбалаттыгар 3 салаалаах уруккута кулуун дьиэҕэ көҥөрүллэн аҕаллыбыта. Оччолорго аналлаах оскуола дьиэтэ суоҕа. Иккилии кылааһы холбоон 2 учуутал үлэлээбиттэрэ.

1948 сылларааҕа сельсовет исполкомун председателэрэ Красильников Василий Николаевич, Литвинцев Еремей Илларионович, колхоз бырабылыанньатын председателэрэ Соловьев Петр Сергеевич, Иванов Василий Егорович туруорсуулларынан уонна үлэтин тэрийбэт мытыылларынан саҥа оскуола дьиэтэ (билиҥҥи начальнай кылаастар үөрэнэр оскуолалара) үлэҕэ киирбитэ.

1951 сылларааҕа V, VI кылаастар аһыллыннар, оскуола 7 кылаастаах эбэтэр толорута суох орто оскуола буолбута. Маҥна 3 нэйилиэктэн (Хатылы, Болтоҥо, Одьулуун) 121 оҕо үөрэммитэ. Бастакы директорынан Константинов Федот Алексеевич үлэлээбитэ. 1952—1953 сылларааҕы учебнай дьылыгар VII кылаас аһыллан, оскуоланы бастакынан 13 оҕо бүтэрбитэ. Киниилэр үгүстэрэ үөрэхтээх, кинэ билиилээх специалистар буолбуттара.

1952 сылтан 1962 сылга диэри оскуола 7 кылаастаах толорута суох орто оскуола быһыытынан үлэлээбитэ, итэ кэмнэ оскуоланы бүрүтэ 122 оҕо бүтэрбитэ.

Партия XXII съезтан аатынан бөдөҥсүүлүгүт колхоз бырабылыанньатын таһынан республикаҕа бастыҥ пойэкспериментальнай интернат буолан, үлэ күүһэ борбыта.

1969 сылларааҕа орто оскуола аһыллыбыта уонна 1971 сылларааҕа бастакы орто оскуоланы бүтэрээччилэри—16 үөрэнээччини выпустаабыта. Итэ кэмтэн ыла оскуолаҕа 11 завуч, 13 интэр үлэнэ тэрийээччи үлэлээтэ. Ситэтэ суох корпуустан, оскуолаҕа 329 учуутал бөҕүөлэнэн сиэр суоллаах корпорсия кэрдиэн аастылар. Ол аһыгар 2 РСФСР, 5 Саха АССР үтүмэлэх учууталлара, 15 норуот үөрэҕириитин туйгуннара, 3 педагогическай үлэлэриэн аһын орденнаахтар, 3 ыстаарсай учуутал үлэлээтилэр.

Орто оскуола буолан баран барыта 25 выпуһу таһаарбыт, 711 оҕону бүтэрбиттэр.

Бириҥ оскуолабытын бүтэрбит Соловьев Сергей Петрович—техническэй наука кандидата, Поносов Иннокентий Иннокентьевич—экономическай наука кандидатын, Соловьева Нина Петровна—тыа хаһаайыстыбатын наукатын кандидатын, Карпов Егор Гаврильевич—географическай наука кандидатын, Местников Василий Афанасьевич—биологическай наука кандидатын, Слепцов Платон Алексеевич—историческай наука кандидатын, Жебсаин Василий Васильевич—физико-математическай наука кандидатын, Макаров Юрий Алексеевич—СР культуратын үтүмэлэх үлэһитин, режиссер уо. д. а. аттарынан сиэрдээхтик кинэ туттабыт.

1971 сылтан 1991 сылга диэри бириҥ оскуолабытыгар директорынан РФ үтүмэлэх учуутала Чечебутов Дмитрий Павлович үлэлээбитэ. Кини үлэлиир кэмигэр оскуолаҕа кабинетнай система киллэриллибитэ, директорна Г. П. Аммосов өр сылларга таһаарылаахтык үлэлиир. Кини көҥүлэһиннэ тэриллибит оҕо үлэ-сиэмэлээн лаагыра өр сылларга бэрт таһаарылаахтык үлэлээбитэ, кэккэ сылларга республикаҕа бастыҥ үлэлээх буолбута. Гаврил Николаевич салалтатынан бириҥ оскуолабыт оҕолоро «Зарница», «Орленок» оонньууларгы, туризмҥа дорҕоон ыһыҥ республикаҕа көмүскэппиттэрэ. Кини үөрэтэр саахыматчыттара улуус, аһыгар хамаандаҕа бастыҥнар, республикаҕа ыытылар «Уруй ладья» хас да төгүлүннэх призералара.

Оскуолабыт кинэ туттар учуутала норуот үөрэтиитин туйгуна Билюкин Иван

В. ФЕДОРОВ,
оскуола директора.

Мөккүөрдээх боппуруоска эттэххэ

Бары убаастыар ученайбыт, учууталлабыт Г. П. Башарин Болот Боотур влоҕун уонна үлэтин ыытарыгар маннык суруйбут: «Якутский писатель Василий Сергеевич Соловьев—Болот Боотур родился 15 апреля 1915 г. в IV Хатылыском наслеге Ботурусского улуса бывшей Якутской области, в аласе Лэгэй».

Итэ Лэгэй аласа билигин Болтоҥо нэйилиэгэр киирэр. Онон В. С. Соловьев дьиэтэх Болтоҥо кинэтэ буолларын «кини Болтоҥоттон төрүттэрин» туруулаһан туран дакаастаччылар эбэҥэ курдуктар. Оттон кирдьыгынан эттэххэ, суруйааччы хайдах этэй?

Советскай былаас бастакы сылларыгар, тыа хаһаайыстыбатын холбоһуктаһан, сир түҥэтигин кэмнэригэр нэйилиэктэр, колхоздар кыраныыссаларын үрдүттэн быһа дьаһалымсыйан талыыллыбыттара уларыйыыттара. Ол содулуттан IV Хатылы нэйилиэгэр киирэр Хайдаас аҕатын уҥуун дьоҥун-сэргэтин—Соловьевтары, Керемясовтары, Протопоповтары сирдэри-уоттары Болтоҥо нэйилиэгэр биһа аҥыан биэрбиттэрэ. Сорахтор ону соҕуллэбэккэлэр, холобур, Протопоповтар, сирдэриуоттарын бырааҕан Хатылы «Кыһыл партизан» колхозуттар холбоспуттара. Иннэ гынан, Хайдаас сирдэрэ—Мохулу, Байахан, Үөт Төрүөбүт, Сытаҕай, Лэгэй, Тороосо Уҥуу Сыһыыта, Кыыс Уигуоҕа, Атах Аласа, Дьуоҕалы, о.д.а. Болтоҥо сирдэрэ-уоттара, дойдута буолбуттар Соловьевтартан, Керемясовтартан сорохторо (Мэхэлэ Соловьев уолуннуун, Марк Михайловичтыын, Илья Керемясов) Сталин аатынан колхоз, онтон уратылар Одьулуун хатылыылары (Прокопьевтары, Харайбатовтары, Чичигинаровтары, Седалищевтары, Козловтары) кытта холбоһон Болтоҥо нэйилиэгин «Кыһыл сиэмэ» диэн 60-са хаһаайыстыбалаах колхоз буола сылдьыбыттара. Кэлин ол колхоз 1942 сылларааҕа Кэбээйиэ көҥөрүллүбүтэ, онтон кэлэн 1944 сылларааҕа олорчу «Кыһыл партизан» колхозка холбоһон Хатылы нэйилиэгэр тэҥнэбиттэрэ.

Хайдаас аҕатын уҥуо Болтоҥо уонна Хатылы иккиэ ардыгар кыбыллан олорор. Хатылыга өр сыл олорбута баллэр уонна нэйилиэгин дьоҥун-сэргэтин ортотугар улахан ытыктабылынан туһаммытын, долгуннаах үйэҕэ кэпилэргэ суоҕ дурда, халыҥ хахха буолбутун туһунан кырдьаҕастар кэпсиллэрэн истэрим.

Түмүгэр Хатылы орто оскуолатыгар Болот Боотур бары аймахтарыгар оҕолоро (сиэнэлэр, бырааттара) үөрэнэн, иитиллэн кини-хара буолбуттара, ону, бука, үчүгэйдик саныыра эбит буолуо. Дьэ онон бу оскуолаҕа кини аата шэриллибитин сөптөөҕүнэ аҕаабыа, атыттар да ону өйөөхтэрэ дии саныыбын.

Э. А. КУЗЬМИН,
педагогическай үлэ ветерана.

БИҺИРИИБИТ

Оскуолабытыгар биир дойдулаахпыт В. С. Соловьев—Болот Боотур аата иҥэриллибитэ, биһириибит, кини туттабыт. Соловьевтар уйуор саха тылыгар умсугуйбут дьон. Василий Сергеевич сиэнэ Елена Гавриловна биһиэхэ саха тылын үөрэтэр. Иккис аттан сиэнэ—Иньургуйаана уонна Группа бастакыта СГУ-та, иккиэн Бүлүүтээҕи педучилищеҕа саха тылын үөрэтэллэр. Онон тапталлаах суруйааччыбыт тылга умсуйана кини хаан-уруу дьоҥуор бэриллэн иһэр.

Болот Боотур айыыларыттан биһиги норуоппут, төрөөбүт улууспут историята кытта ыкса биллэбит.

Мотя КРИВОШАПКИНА,
XI «а» кылаас үөрэнээччитэ.

САХА СИРИГЭР КӨҢҮЛ ТУСТУУ САЙДЫБЫТА 40 СЫЛЫГАР

ХАЙДАХ ЭТЭЙ?

(Бүтүүтэ. Иннин хаһыат 34 №-тэр көр).

Хастыы да куулу колбуу тигэн тустар маат өнөстубуттар. Тустуон баҕалаах элбэх. Оскуола көрдүөрэ быыкайкаан. Соломо маатар ыыллан-тоҕуллан, оҕодору үөрэтэргэ мэйэйдиир буоллулар. Кинигир-хаҥыр сагарсыылар учууталлар ортолоругар ыыллаллар. Сөп да буоллаҕа дии. Оны ол диэбэккэ, директор Гаврил Дмитриевич Ефимов, киэнкуон көҕүстээх, ырааҕы өйдүүр киһи, тугунан да солбуллубат үтүөкэн нитэрэрийэр дьарык саҕаламмытын өйдөөн, тустуу тэнийэригэр олук уурсубута.

Одьулуун оскуолатыгар үлэлии сылдьан Дмитрий Петрович кыһыны быйа нэдиэлэҕэ үстэ, күннэ кэлэбара 3 көс сиргэ, бытарҕан тымныы, тыал-куус буоллун, биир да күнү көтүппэккэ Чурапчыга киирэн оҕолору тустууга дьарыктаабыта. Ити үлүгэрдээх эт-хаан ылдьыйэр илистиилээх үлэҕэ соххор да солкуобайы утары уушарбатаҕа. Бу туһунан хайа да өртүбүтүттэн толкуй да суоҕа. Ким эрэ хайаан эрэ эбэҥинэстээн кэбиспитин булгуччулаахтык толорор күрдуга. Дмитрий Петровичы кытта үчүгэйдик билэр эрээри, доҕордоһуу суоҕа. Кинэ тоҥуй, дьону кытта мээнэ болоруспат, бэрт дьиппиэн, тыйыс майгылаах. Этэн баран тэлэрүпэт, кими этиитэ туугу да аахсыбакка толоруллуохтаах дии курдук саныыр быһыылаах. Баар-суох диэн сочо билиммэт, наада буолла да баар оҥоһуллуохтаах диэн өйдөбүллээҕэ. Дьыалатыгар олус бэриниилээҕин фанатическай сыһыан диэтигэ өйдүөхтэ сөп. Улуу киһи дьоҕоон, орто халыыптан уратыта биллэн турар. Онон бу мин Д. П. Коркин туһунан саныабар ким эрэ сөбүлэһиэ, ким эрэ утарыа, ол сөп. Хайдах табыллыай биир киһи хараҕынан көрүү, биир киһи санаатын мөккүөрэ суох ыраатын.

Д. П. Коркин туһунан кинигэлэргэ, сурунаалларга, хаһыаттарга үүстүк-сурулуоҥ, телевизиэрдэнан, радиоҕа да эбэхтик кэпсиир, кэпсэнэ да турдаҕа. Ол иһин урут да суруллубатах, сонун буоллаҕай диэн уонна Дмитрий Петровичы хайа эмэ өртүнэн киһи быһыытынан, тренер быһыытынан көрдөрдөрбүн диэн икки түгэни кэпсиэхпин баҕарабын.

1957 с. муус устар ыйы саҥатыгар ыаллыы таатталары кытта кэпсэтэн, көҥүл тустуу хамаандата тэбэйрыстыы көрсүһүүгэ атын оройуоннга бастакы тахсыыта этэ. Тренер—Д. П. Коркин, бэрэстэбиитэллэр—К. С. Постников, очуолорго комсомол райкомун иккис секретара, итэ кэмтэн Константин Сергеевич олоҕун, үлэтин тустуу сайдыгар анаабыта уонна мин. Ыгыс Күөлгэ таһаҕас массыынаттаан айаннаан кэһэ хойут тиийдибит. Остолбуойу сантарбыкка кэтэһэн олороллор эбит. Түөр сири лесхоз хонтуоратыгар кэпсэтэн бэлэмнээбиттэр. Дмитрий Петрович тустууктарын кытта хоно хаалла. Мин Кастөкүммүүгүн биргэ үөрэммит табаарыспытыгар хоно бардыбыт. Күрэхтэһиибит сарсыарда 10 чаастан кутуупка саҕаламмахтаах.

Сарсыарда 8 чааска кэлбиппит дьалабы бөҕө буолбут. Тустууктарбыт киэһэ туох эрэ буорту буолбут аһы аһаабыттар, истэрэ маалдьан ким да утуйбатах. Уолаттар хараҕынан кылдьыыланан, мэктиэтигэр көҕөрө өлөн хаалбыттар. Үгүстэрэ истэрин хам туттан олороллор, ыраах кэлэн сытар. Хайдах да тустар кыахтара суох курдуктар. Дмитрий Петровичы кытта сүбэлэһэн эмчиттэри булуохха диэн буолла. Эмчиттэр кэлэн көмө оҥорулар. Дьэлэҕэхтэргэ кыбастыыллаах, кыбыттарыыллаах дьыала буолта өйдөнөр. Оттон Коркиҥка балай да марахан боппуруоһу быһаарыахха наада эта—тахсыбыт быһыылаах таба сыаналаах, тустууктар доруобуйаларыгар бу түбэлтэ охсуулаах буолуо дуу, суох дуу, хамаанданы күрэхтэһиттэн устан тэттэру илтэххэ, итэ кинник өртүгэр тустууктары иитиигэ тиһэ өрөөллаах буоларын билгэлээбит... Хамаанданы мунньан сүбэлэстибит, астан сыыстарбыппыт быһылаах диэллэр уолаттар. Сэниэлэрэ эстибитэ харахха быраҕыллар. Дмитрий Петрович күрэхтэһиттэн аккаастаммахха быһаарда. Саҥа тэриллибит хамаанданы, араатна, бу—бастакы уота-уоккана, бу—бастакы уота-уоккана, кинрийтэ, буһуу-хатыы осхорбатагэр түүн үөһэ аспыттан кэнэ эрэллэбит. Ким да арыгыны, өнөөдөр ыраах испитэҕэ. Режим, сарсыарды күрэхтэһиилэргэ бэлэмнии, өнөстуу (настройкалаах) диэн сочо уруннаалаабат дьон этибит. Итинник быһыы-майгы ортотугар Дмитрий Петрович уонна киин тустуун уолаттара чыгха атын сыыдаарара биһиги барыбытыын сойуппута да, өхтэрбүтэ да. Киэһэ 9 чаас буоллар эрэ Коркин тустууктарын хомуйан утуйар хосторугар киллэрэн баран, бэйэтин кыраабатын тахсар аанын туора тардан утуйан хаалар. Мөккүөр суох. Режим ыыталлах. Хайдахтарай? Күн-үөһэ да турдар, утубалларыгар тиийэллэр.

Дмитрий Петрович сороҕор секунданыан уолаттарын хаалларан баран, бэйэтэ кэлин сүрүн утаппаччы буолуо диэбит атын хамаанда хайдах тустарын болҕойон көрөр. Күүстээх, мөлтөх өрүттэрин бэйэтин тустуугар ыытан биэрэн баран, чопчу сорук туруорар. Сороҕор утары албастарыа туттарга үөрэтэр. Тустууга итинник айымныылаахтык, научнайдык сыһыанныаҕыта, тустууктары стратегиҕэ, тактикаҕа (техникаҕа үөрэтиитин итэ барбаппыт), психологияларыгар сүрүн болҕоитону уруута, китаанах дьиссиплиинэ олохтоммута бастакы уһулуччулаах ситиһиилэри ааллыбыта. Хас да спортсменмыт көҥүл тустуута, Хаспырыйга спартакиадаҕа республика чемпионнарынан буолбуттара, сороҕор бириистээх миэстэҕэ тиксибиттэрэ. Хамаанданан чурапчылар аан бастаан иккис буолан, кубок ыллар чиэстэнэн, үөрүү көтүү бөҕө буолбута.

САЙДЫЫ ТӨРДӨ

60-с сыллар чурапчылар дьиэ хараҕарын көрэн сайдар, чэпчиир кэмнэрэ этилэр. Онно үүс төрүөттэр баалларе. Бастатан туран, сэрии, хоту көҥөрүллүү сыраан бастара онон, өг-бидиан сыллар эргиллэннэр, аастуор олох букатыннаахтык аасыта. Дьон барахсан уйулаах, байылыт олохтон санаалары көммүтэ. Ол да иһин хаана баратыгар үөрэнэ таһаарылаах үлэ ыытыллыбыта, производство барыы салааларигар өрө аныыр сайдыы барбыта.

Итэ сылдар саҥаларыгар бэртээхэй специалистар, оскуоларга, балыыһаҕа, тыа хаһаайыстыбатыгар элбэх үтүөкэн-нуучча дьоно киһи кэлэн бэрт үчүгэй олохсуйан үлэлээбиттэрэ. Үгүс кэмэ киинэт буолан хаалбыттара.

Этиллэр сылдар иккис аҥардарыгар киин куораттартан оннооҕор үөрэҕи бүтэрбит саха специалистара кэлбиттэрэ. Бу мөчүөт бүтүннүү культураҕа, спорт, спортсмен дьарыктаныы бөҕөргөтүгэр кэмигэр кэлэн, үөрэтиллэриэн, урут хараҕаан көрбөтөх, кулгаахтаан истибэтэх спорт саҥа көрүүнэрэ: остуол тенниһэ, баскетбол, бокс, штанга, фехтование, көҥүл тустуу баар буолбуттара. Чурапчыта спорт ыыныгыык сайдыытыгар, республика бастыҥ оройуоннарын кытта эрийсэр үрдүк кэрэлиэх тахсыытыгар уһулуччу үтүөлээх ыытыыны Афанасий Кириллович Софронов аата аатталыахтаах. Элбэх киһини махтал, сүгүрүйүү тилларынан ахтыахха сөп. Ол бу кылгас ыстатыйаҕа кыаллыбат.

Тустуу кэнниттэн кылгас кэм иһигэр чурапчылары республикаҕа, Россияҕа патыгдыбыт көрүүнүн остуол тенниһэ буолар. Спорт бу көрүүнү көҕүлээбит дьонунан Николай Никитин (5 сыл арминаҕа Китайга сулуусполаабыта), Борис Тытыгынаев (Омсканаҕа үөрэммитэ) этилэр. Кинилэр ахнатскай уонна европейскай стильгэ тэнгэ үөрэппиттэрэ теннисистэр түргэнник үрдүк ситиһиилэриэллэригэр тирэх буолта саарбаҕа суох. Кимтэн да сорудаҕа, модьуйуута суох бэйэлэрин баҕа өртүлэриэн тэриллэччи уонна тренер буолбуттара: фехтованиеҕа Е. С. Николаев, волейболга Б. М. Полынин, хаһыарга Н. Н. Барахсанов, бокска С. Константинов, Д. Дьячковскай, ат спордугар М. Р. Яковлев уолдьа.

Хайдах да бэйэлээх дьоҕурдаах, сатабыллаах тэриллэччи буолбутун иһин, соротох киһи спорт бинир көрүүнүн дуу биитэр уопсайынан спорду оройуон үрдүнэн сайыннарар кыаҕа суох. Дьолго, итэ кэмнэ партия райкомуттан, райсоветтан спорт ыытыы ой-саҥа, эт-хаан өртүнэн эрчийиигэ мунура суох суолталаарын, государственнай суолталаах дьыала буоларын бигэтик өйдүүр салайааччылар үлэлээбиттэрэ. Ол партия райкомун бастакы секретара С. Н. Ноговицын, райсовет исполкомун председателэ С. А. Иванова этилэр.

Оччолорго спортивнай саала диэн оннооҕор оскуолаҕа суоҕа. Бу туһунан боппуруоһу туруорсубуппутуттан таҥара дьэтигэр, үлэлиир тэриллэлэрэ кэбэрбуттэрэ уонна улахан сааланы спортсоветка биэрбиттэрэ. Саалаламмыыныт кэнэ кылгас кэм иһигэр оройуон салаатата бэрт наадалаах уонна эрэйиэх кэстэр спортивнай инвентардарынан камилиэстэ. Ол курдук, туетар маат, волейбол, баскетбол, остуол тенниһин хас да комплектара, штанга, гирялар, бачыыҥкалаах хас да хайыһар, 6 фехтование комплекта рапиралар, эспадроннар, маскалар, курткалар), шиповкалар, о.д.а. булуллубуттара. Иккис суол түбэлтэ үөһэ быстахтык ахтан аһыллыбыт республика бастакы спартакиадатын кытта сибээстээх. Райком бастакы секретара С. Н. Ноговицын, райсовет исполкомун председателэ С. А. Иванов спартакиадаҕа суолта биэрэн, оройуоннарын хамаандатын кытта куоракка киирбиттэрэ. Күүскү өртүгэр үлэлэриэн сибээстээх боппуруостарга сылдьыллара. Киэһэ лов курдук 7 чааска хамаанда түстүт миэстэтигэр баар буоллаллара. Спортсменнары үксүлэрин үчүгэйдик билэр буоллаллар, үөрэ-кэтэ кэпсэтэллэрэ. Аҥылыкпытын, сыыллаҥмытын, атын да кыһалаларбытын ыыпытар-ыыпытар тиийэ иэнэ-тоҥон быыраллара. Бу барыта спортсменнарга хайаатар да улаханнык көмөҥ оҥорбут, кыаймыга дьулуурдарын күөртээбит буолуохтаах.

Аскольд КУЛАКОВСКАЙ,
Саха Республикатын норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ.

●

Сиимоктарга: үөһэ—СССР үтүөлээх тренерэ Д. П. Коркин; Саха АССР культуратын үтүөлээх үлэһитэ А. К. Софронов. Алдаҥ хаҥастан—Д. П. Коркин бастакы үөрэнээччилэрэ Афанасий Павлов, Михаил Слепцов, Николай Давыдов (спорт маастардара), Иван Гуляев уонна Николай Пудов.

Эҕэрдэлиибит!

Бахсы нэһилиэгин Толоон бөҕүөлэгэр олорор-күнүгүн саанар таайбытын СЛЕПЦОВ Василий Филипповичы 60 сааскын туолбут кэрэ-бэлиэ күнүгүнэн итиннигин, истэҥнэк эҕэрдэлиибит.

Эйиэхэ «эмтэн-тэбиҥ доруобуйаны, кырдьарга-мөлтүүргэ бэриммэккэ, үтүө, сырдык саҥа аргыстаан дьонуҥ-сэргэни ортотуган дьаллоохтук олороргор, сылаас сиҥнаҥнымнан, сүбэлиэн-амарынан биһигини үөрдэкөтүтэ сылдьаргар баҕарабыт. Биһиги туспутугар ахсаабат алгыстаах, барыы үтүө эйиэ махтанабыт.

Балтыларыҥ, күүтүөтэриҥ, сиэйиэриҥ.

МАХТАНАБЫТ

Күндүтүн-күнү таптаталаах кэргэммин, эйэбитин, эҕэбитин ВАСИЛЬЕВА Александра Федоровнаны күн сирэйиттэн сүтэрбит ыарахан күннэрбитигэр улахан күүсү-көмө, сүбэ-ама буолбут Болугур нэһилиэгин дьаһалтатыгар, «Мылаҕалайы» табаарыстыба коллективыгар, нэһилиэк олохтоохторугар, эйэбит дьүөгэлэриигэр, Мыйдаҕайыттааҕы, Чуравчыттааҕы, Дьокуускайдааҕы, Одьулуунаабы, Сылаҥнаабы аймахтарбытыгар, бэлэм түмсүүлээх ыалларбытыгар, оҕолорун табаарыстарыгар үйэлэрэ тухары умнуллубат махтабытын, сүгүрүйүүбүтүн тиэрдэбит. Эйиэхэ барытыгар кытаанах доруобуйаны, дьылу-соргуну, айымньылаах үлэни баҕарабыт.

Кэргэн Романов Николай Васильевич, оҕолоро, кийиитэ, күүтүөтэ, сиэнэлэрэ.

Смотрите краткосрочные фильмы

«ТАЙНА ГИБЕЛИ ФОТОМОДЕЛИ» (США)

Красивые фотомодели, роскошная яхта, сочная тропическая растительность. Ничто казалось бы, не предвещает опасность. Однако, это последние дни в жизни главных героев. В этом мире силы, алчности, коррупции, круто замешанном на шантаже, наркотиках, преступности, вольными и невольными жертвами становится героиня картины.

«НЕВЕДОМЫЕ УЗЫ» (Индия, 12 ч.)

О необычных последствиях одной автомобильной аварии.

«ИНОГДА ОНИ ВОЗВРАЩАЮТСЯ» (США)

Фильм с элементами мистики и ужасов.

«ТРАВМА» (США)

Завязка фильма драматична и многообещающа: маленькая девочка становится свидетельницей гибели своей матери, убитой любовником.

«КУМПАРСИТА» (ст. «Аура» и фирны «Мико»)

В танцевальном ансамбле они репетировали номер «Кумпарсита». Любовь, слезы и музыка—классические элементы мелодрамы наверняка привлекут зрителей.

«ВСЕ МУЖЧИНЫ ДЕЛАЮТ ЭТО» (США)

Сентиментальная комедия с лирическим сюжетом об искренних взаимоотношениях людей.

«ВАНЬКА-ВСТАНЬКА» (Россия)

Трудные испытания выдали на долю десятилетнего героя фильма Васьки Ходникова. Но он не сломался, устоял. Потому, что—крепкие корни, русский характер. Сегодня это особенно важно.

Отдел кино управления культуры.

АТЫЫЛЫЫБЫТ

Бэс мастан оҥоһуллубут оҕоҕо аналлаах оҥоһуктары:

Манеж ороту—250 тыс. солк.

Үрдүк аһылыр олоппоҥу—150 тыс. солк.

Икки олоппостоох остуолу—200 тыс. солк.

Уларыы харчынан төлөөһүн кыаллыбат. Түбэлтэтигэр эйиги варианнаатыгынан атастаһыахпыт сөп. Наадыйаччыларга ылдьан биэрэбин.

Подростковай оҕо ороватар сакаас ылабын, сыманата—300 тыс. солк.

Аадырыһым: Чуравчы сэл. Рабочай уул., 14 №-рэ. Тел. 21-753.

x x x

ЗИЛ автомашина прицебин.

6,5х7,5 метрдээх дааҥ кэнгиһүн, холуодалаах, кырыыһалаах.

Тел. 21-843.

«ЧУОРААНЧЫК» УҺУЙААННА

Мугудайдааҕы «Чуораанчык» үһүйааны Иркутскайдааҕы пединституту бүтэрбит Н. С. Попова быыл алтыс сылын салайар. Иитэччилэр оҕо тус уратытын уҥуоттаан, дьоҕурун, айыҥаттан бэриллибит талаанын сайыннарарги айымньылаахтык сыыһанаалаар. Үһүйаанна 6 куруһуок үлэлиир.

Кырачаанныы быыл алтыс сылбын хомустуурга үөрэтэбин. Бэйэм талаанным суох эрээри, «кийи сатыырын кийи сатыахтаах» диэн принциптээхпин, өмөн бэйэбин бэйэм дьарыктаан, литератураны хасыһан аҕам үөрэммитим. Куруһуокпар баҕалаах оҕо барыта сылдьар, нэлиэлэҕэ иккитэ түмсэбит. Хомустан ураты ырыаны, чабырҕаны дьарыктыыбын. Оҕолорум хомуһу сөбүлүүллэр, хомус көрүнэ бороступой да буоллар, кыаҕа улахан, тыаһа нарын-намчы, муньката дьиктитэ-кэрэ, хоһоонно хомуйуналаах. Оҕолорго сиэтиэх хомуһу кийи дэбиэс булбат, онуо эмиэ «кийи сатыырын кийи сатыахтаах» диэн принциптээхтик ыыталыбыт.

Кырачаанныы быыл алтыс сылбын хомустуурга үөрэтэбин. Бэйэм талаанным суох эрээри, «кийи сатыырын кийи сатыахтаах» диэн принциптээхпин, өмөн бэйэбин бэйэм дьарыктаан, литератураны хасыһан аҕам үөрэммитим. Куруһуокпар баҕалаах оҕо барыта сылдьар, нэлиэлэҕэ иккитэ түмсэбит. Хомустан ураты ырыаны, чабырҕаны дьарыктыыбын. Оҕолорум хомуһу сөбүлүүллэр, хомус көрүнэ бороступой да буоллар, кыаҕа улахан, тыаһа нарын-намчы, муньката дьиктитэ-кэрэ, хоһоонно хомуйуналаах. Оҕолорго сиэтиэх хомуһу кийи дэбиэс булбат, онуо эмиэ «кийи сатыырын кийи сатыахтаах» диэн принциптээхтик ыыталыбыт. Бэйэлэрэ тиэкиҥ таҥастарыгар рекламалыыллар. Мода театра оҕолорго баэрэрэ эйэҕэс—айар дьоҕурдаах сайдар, иистээн, уруһуйдуу, музыканы иитэ үөрэнэллэр, тутта-хаппа сылдьыы культуратын эмиэ билсиһэллэр.

Дуобат куруһуогун дуобат диэн барыа мунньукка итэбыт кийи Анна Кирилловна Сивцева салайар. Хаппык баҕарар өйөөбүү кэнниттэн оҕолорбут тутан хаалбыт хаамыыларын ырыталлар. Аҕаларын кытта турнар ыытыыллар. Уһуйаанна итиллэрэ сэрэ «Сір ынаҕэрэ», «Дьоҕур» куруһуоктар, «Дьактаччаанныр» мини-театр үлэлиллэр.

«Чуораанчык» уһайыттарэ бэйэ биилэрэ үрдэтиигэ ыытыһыа дьарыктаналлар. Ол түмүгэ оҕолор сайдыыларыгар, дьоҕурдарыгар кастер. Бэйэлэрэ улууска ыытыллар конкурстарга кохтоохтук кыттыллар. Ол курдук, аан бастаан ыытыллыбыт «Иитэччи-93» конкурска Галина Георгустановна Монастырева үйэс, ол иэдээн сылыгар Сардыыана Алексеевна Давилова, сүбү аастыт сылга Параскованы Васильевна Дьяконова иннис мэстэлэрэ ылаттаабыттара. Уһуйаан үлэтэ өскүүлүүн салҕанар.

Е. ЕГОРОВА.

СИРИ

Сиэмэхтээх сири ыйаттары
Сиэллээх сиэтэн быанан
Сиэттэйиннэри сиэтиннин ыйаатылар...

(Өксөкүлээх Өлөксөй «Сайын кэлиитэ» айымньытыттан).

Өбүгэлэрбит барахсаттар үрүҥ тыын өлөйүгэр ыйаты оногоруулуу олус да баҺылаабыттар. Ол курдук, айыыр ыйаты туойуохан, туойуохан, муоһуохан, мас араас көрүүгүттэн—бэстэн, хатыҥтан, тэтиэстэн, тиэттэн, талахтан, онуоҕуттан уйдьуурайтан, силлиҥнэн, өссө маҥы сааҥнаах үоллуҥ тымран иккиэ иккиэ кэтиттээх тымтыгынан ереннор—сарт тымтайдары, алтаатан таптабан, тимиргэн, көмүстэн кутан, сылгы, ынах сүөһү, кыыл уоннаа балык тиэриллэриэн оноголлоро. Тириэттэн ордук сиэтэ итүннэт гына аҥаан оногоруулаах үрүҥ аска, кымыска туттуллар ыйаттары оноголлоро. Олор олус үйэлээх буоллаллара, аны санитарнай да өрүүнэн ырааппыт.

Дэлэҕэ даҕаны, Афанасий Уваровский 1851 сыллаахха тахсыбыт «Ахтыыларыгар» маннык ыйаттары хаҥаан «...Уон да сылы мэлдьи убаҕас ыйынан туолан турдахтарына, сытыйары билбэттэр» диэн суруйуо дуо?

– Тириэттэн оногуллубут ыйат үөскээбит сиэлиэ-мутуга юнит. Кос олохтоох, курааҥы сирдээх, сүөһү ыччатыттаан дьарыктаан Орто Азия омуктара маннык ыйаты уунуу, үрүҥ ыйы хаҥаанан ылдьа сылдьаллараригар кэзиҥник тутталлара. Өбүгэлэрбит тириэттэн сириэн таҥастаан ыйат оноголлоро. «Сири»—бу тэрдэ быыргы монгол тыла, «шири» диэн. Монголлар сиэмэт сүөһү тириэтин итиннигэ даттыыллара быыгы сахабыт тылыгар суолтата улаханнык уларыйбатах. Сүөһү тириэтин «тириэ» диэбит, «шири»—«тириэ», тыл иннинээҕи «ш» «т» дорҕоонуттан кубулуйбут, оттон «сириэ» диэн ыйаты оногоруоҕа аҥаан таҥастаммыт тириэнэ даттыыбыт, өссө ыраах сиэмэн тэрут олоҕо «сириэ» дэнэр.

Сириэн таҥастаабын, биир дойдулаахпыт, кыраайы үөрэтээччи А. А. Саввин уоннаа сирдэр даттарын чинчийиэхпэн дьарыктаан М. С. Иванов—Багдарыын Сүлбэ суруйуулаттан хасыһан биллэххэ, маннык буолар үһү: сириэ ордук бөҕө, сиэтэ итүннэт, баҺыытын сүтэрбит ыйат буоллун диэн оҕус тириэтин тутталлар эбит. Оҕус тириэтин сүлээт, үтэс курдук, тэбиччи тутан тоноруоллар. Онтон тириэнэ хаалбыт этин, сыатын, силгэтин ырааппыллар, түүтүн кыыйаллар, ураллар. Ити кэнниттэн салгыҥа тиэрэн хатараллар уоннаа салгыы ыытыллар. Тириэнэ таҥастаабын бу түһүмэҕин, онуоха туох-хаппык тэриллэр туттуллалларын билиэхпин ким барыта билэр. Иннигэ баран, сиик өлөөтүн, ыыт буоллун диэн, ыыһыыллар. Ыыһаабын эмиэ биир туска түбүктээх, уиньуктаах үлэ. Ыыһаабыны сабыылаах сиргэ, аная чуулаҥнаа эҥин ыыталлар. Ол ыйытар ыччат умуһахха мас сыаһын, эмэҕи кутан бараа уматаллар. Онтукалара күлүбүрэччи умайан суохтаах, буруолуу эрэ сатыахтаах. Буруо үрдүгэн аная кирэҕэкэ мастарга тириэнэ ууран эргитэнурбатан ыйаллар, кэтиллэр, уоттарын көрөллөр. Ити курдук буруоннан 5-6 хонукка ыыһаан бараллар, аны убаҕас хаанга эмиэ биир өчөө кэмиэ сытыараллар, өчөөбүнэ сири эбии чаҥнар, хара өҥнөөр. Онтон, кэмниэкэнэҕэс, кырыйан, быһан-отон, киэтээн, быыстым оногоон ыйыр сабыыан сириэн тиэллэр эбит.

Сириэн тиэллибит улахан ыйат сири холлоҕос диэн буолар. Билиэхпэ өйдөбүлүнэн уһаат дьаҕаах сөп. Кийи киэлитэ араас буолари, өтуттан тахса ыаҕас кымыс кутуллар истэах сири-холлоҕостор бааллара үһү. Кыра киэлилээх ыйыттар сири ыаҕас, сири чабычах эмиэ бааллар эбит. Оттон сылгы тириэтиэн сири саарыыны, тайах тириэтиттэн сири сарыыны оногон эҥин-эҥэлэҥ тас таҥаһы сөпүттэн саҕалаан этэрбэһиэгэр тиэйэ тиэллэрэ. Өссө ыраах тириэтиттэн сири сыалдьа диэн биилэхпэ өйдөбүлүнэн ис таҥас тиэллэр эбит саха ураан тарбахтаахтара бараҕастар.

Сири холлоҕос кымыһы кутарга аналлаах, оттон кымыһы көөнньөрөргө сиэмэри тутталлара. Бу эмиэ сириэн оногуллар, үөһэнэ сүүтүгүр быыылаах хончоҕор ыйат. Сиэмэргэ кымыһы кутарга көҥкөлөйү тутталлар, хамсатарыанан булкуйаллар, сири холлоҕостон удьаанан баһан ылан кырылыы кымыстыыбыт кэйиэргэ кымыһы чороон айахтарга кутуталаан түүлэ дьонун күндүлүүллэр. Улууспаҕы ыстория уоннаа этнография музейыгар тириэнэ таҥастыырга тутуллар тимир тэриллэр: соҕомоон, үрүөх, кэлэрээн, кыыһах бааллар. Оттон кымыс ыйытын толору көрүнэ: сири холлоҕос, сиэмэр көҥкөлөй, хамсатар, удьаа, эҥэлгэ киэлилээх чороонор, ымыйалар эмиэ көрдөрүүгэ туралларын. Ким кэрэхсэбитин, билиэн-көрүөн баҕалааҕы мэлдьи күүтэбит, көрдөрөбүт, ыыһаран кэпсиэбит. Күн көрүө, ырааны буолуо, саалаа саас саалаан заҥыа, оччоҕуна илтэ сайын кэлиитэ ытык ыйыахтар ыйыллыахтара. Онуоха тутуллар ыйыты көрдөөһүн сүдьүлтэнэ туруо, эмиэ тутатына ыаллан комуйуу, үөһээнэ дьаһалтаҕа туруорсан, музейтан тиэйиэ буолуоҕа... Оттон ыйыахтар урут да, билигин да ыйыллыыбыттара, ыйыллаллар, иннинитин саха омук бөҕөрүн тухары ыйыллыахтара. Нэһилиэктэргэ, улууспарга ыйыахха тутуллар кымыс ыйыт олус ыаллатын ким барыта өйдүүр буолуохтаах.

Улуус ураан тарбахтаахтара—ыыстыр иистэр, ыыстыр уустар! Хайдыыт саналаах хотон, кимнит хотоойдуулаахтык ыллаан, кэпсээри ыччаккытыгар, бэр дьоҥнутугар түһүөх ыйытын оногон-туттан үйэлэргэ хаалларыҕай?

Раиса СИБИРЯКОВА,
улууспаҕы музей директора.

БИЛЛЭРИИ

Сылаан нэһилиэгин дьаһалтата кулун тутар уоннаа муус устар ыйдарга Чуравчы—Дьокуускай, Чуравчы—Соҕо, о.д.а. маршруттарынан 28 мэстэлээх автобуһунан дьону таһыыга сакаастарыы ылар. Төлөбүрэ—дуоҕабарынан. Үлэ кэмигэр 23-331, 23-386 телефоннарга билэргитигэр.

Нэһилиэк дьаһалтата.

Седалищева Анна Васильевна аатыгар бэриллибит хоту көҥөрүллүү кыттыыламмын уоннаа 288943 №-дээх тыыл ветеранын дастабырыанньалаара сүппүтэриниэ, дьиҥэ суохтарынан аҕыйыллаллар.

Аржаков Александр Викторович аатыгар Чуравчы орто осуолатын бүтэрбитин туһунан 1990 сыллаахха бэриллибит А сериялаах, 561421 №-дээх аттестат сүппүтүнэн, дьиҥэ суоҕунан аҕыйыллар.

Редактор Г. Г. ПОПОВ.

НАШ АДРЕС: 678700, с. Чурапча, ул. Карла Маркса, 26 «а». ТЕЛЕФОНЫ: редактор — 21-332, отделы — 21-285, общий — 21-565.

Учредители (соучредители) газеты — Редакция, Администрация улуса, Национальная издательско-полиграфическая компания «Сахаполиграфиздат». Газета издается на якутском языке, выходит по вторникам, четвергам и субботам. Индекс газеты: 54907. Объем—1 усл. п. лист. на 4-х страницах.

Автор суруттар этиллэр саҥа редакция позициятыгар мэлдьи сөп түбөһөр буолбаттар. Суруккаа ыйыллар чахчылар кырдьыгыттааҕыларыгар позициялаах автор туох бобото сүтүө.

ЗАКАЗ № 35. Чурапчинская улусная типография Национальной издательско-полиграфической компании «Сахаполиграфиздат», с. Чурапча, ул. Карла Маркса, 26 «а». Подписано к печати 20.03 18 ч. (гр. 18.00). Тираж 3364.